

OSNOVNE FONOLOŠKE I MORFOLOŠKE ZNAČAJKE GOVORA JEZERA U SJEVEROZAPADNOJ BOSNI

SAMRA MUJANIĆ

Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću
Žegar, Luke Marjanovića bb, BA-BIH – 77 000 Bihać
samra.hrnjica@pfb.unbi.ba
samra.hrnjica@gmail.com

UDK: 811.163.4(439.55 Jezera)'34
811.163.4(439.55 Jezera))'366
811.163.4(439.55 Jezera)'282
Stručni članak
Primljen: 12. 10. 2020.
Prihvaćen: 5. 10. 2021.

U radu se opisuje govor Jezera, mjesta smještena u sjeverozapadnoj Bosni, posebice na fonološkoj i morfološkoj razini. On pripada zapadnom, novoštokavskom ikavskom dijalektu. Istaknute su one značajke u kojima se analizirani govor (ne) podudara s ostalim govorima bihaćkoga kraja, ali i sjeverozapadne Bosne.

KLJUČNE RIJEČI:

*novoštokavski ikavski govori,
fonologija, morfologija, govor
Jezera*

1. Uvod

Jezero je smješteno iznad desne obale rijeke Une, sjeverozapadno od Bihaća, od kojega je udaljeno 12 kilometara. Istraživanje je provedeno u nekoliko navrata (u periodu od 2010. do 2019. godine), a dio rezultata objavljen je u doktorskoj disertaciji autorice rada koja je obranjena u Zadru 2019. godine.¹ U ovome radu posebno su istaknute fonološke i dijelom morfološke osobitosti ovoga mjesta, a u budućnosti će biti analizirana sintaksa i bogat leksik ovoga kraja. Selo Jezero, promatrano i u povijesnoj i u suvremenoj perspektivi, vrlo je zanimljivo. Od govornika saznajemo i brojne predaje o naseljavanju ovoga područja, koje je prije dolaska Turaka bilo većinom nenaseljeno. Jedna od njih govori o doseljavanju muslimana iz Like: “Ima i onih koji su došli pet do dvanes, ko ne pređe preko brda, ostaje u Lici – Ilija je, ko pređe u Bosnu – Alija je” (F. Veladžić, 2017. godine). Kod Lopašića pronalazimo i ove podatke: “Posljednji doseljenici Muhamedove vjere dodjoše iz Hrvatske g. 1791. nakon Svištovskog mira, kojim je turska država izručila Austriji krajeve oko Cetina, Rakovice, Drežnika i Lapca. Tom prigodom doseliše se **muhamedovci iz Srba u Jezero kod Ostrožca na Uni**, te se od to doba mjesto takodjer zove Srbljani², a muhamedovci od Cetina dodjoše mnogobrojno u Malu Kladušu i u Todorovo” (Lopašić 1890: 25). Lopašić nadalje navodi: “prazna mjesta na Krajini posjedoše dielom Turci vojnici, najvećima pak odagnani iz Like Turci” (Lopašić 1890: 28). Podrijetlo naziva ovoga mjesta vezuje se za prirodno jezero, a toponim Srbljani ukazuje na podrijetlo dijela stanovništva doseljena iz Srba (Hrvatska).

O dosadašnjim istraživanjima govora bihaćkoga područja bilo je riječi u radovima o govorima (sjevero)zapadne Bosne, u kojima bihaćko područje nije bilo zasebno istraženo. Najviše podataka nam svakako pruža Pecina studija *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne I i II*, s tim da je u obzir uzeto samo istraživanje ikavskih šćakavskih govora ovoga područja budući da mu je to bila volja i da su u to vrijeme Petrović i Dešić završavali svoja ispitivanja ijekavskih govora istoga područja. U drugoj knjizi *Bosanskohercegovačkog dijalektološkog zbornika* (1979.) opisani su govori sjeverozapadne Bosne. Kako ističe Dragomir Vujičić u “Uvodnim napomenama”, ne radi se tu o iscrpnom dijalektološkom opisu govora, već o opisu značajnijih dijalekatskih promjena sa spomenutoga prostora, kao i o važnijim napomenama. Još dalje u prošlosti, važne podatke iz 13 upitnika bihaćkoga područja nalazimo u okviru ankete

¹ Doktorska disertacija *Fonologija i morfologija govora bihaćkog područja* izrađena je pod mentorstvom prof. dr. Josipa Lisca.

² Današnji Srbljanski plato čine sela Spahići, Kostela, Jezero, Donji Srbljani (Cazin Srbljani), Gornji Srbljani i Brkići.

Pitanja o govoru prostoga naroda, koju je izdala Direkcija bosanskohercegovačkog Zemaljskog muzeja 1897. godine. Još je nekoliko radova u kojima su govori bihaćkoga područja bili dijelom istraživanja, a u novije vrijeme oni su podrobno istraženi i opisani u navedenoj doktorskoj disertaciji autorice rada.

2. METODOLOGIJA

Istraživanje je provedeno na temelju dijalektološkoga upitnika pripremljena za tu prigodu. Sa svakim je ispitanikom snimljeno nekoliko minuta slobodnoga govora koji je potom uspoređen s podacima dobivenim upitnikom i na temelju kojega su analizirane fonetske i morfološke osobitosti jezerskoga govora. Građa prikupljena na terenu u obradi je uspoređena s postojećim opisima novoštokavskih ikavskih govora. Ispitanici pripadaju starijim dobnim skupinama (65 – 100 godina), a vodilo se računa o tome da su svi rođeni i odrasli u istraživanome dijalektološkom punktu i nisu iz istoga izbivali duže od pola godine. Cilj je bio pronaći što starije informatore koji su dosta vezani za selo, odnosno koji su u što manjoj mjeri pismeni ili potpuno nepismeni.

3. FONOLOGIJA

3.1. VOKALIZAM

3.1.1. INVENTAR I DISTRIBUCIJA

Samoglasnički inventar jezerskoga govora sastoji se od pet vokala (*a, e, i, o, u*) i silabema *r*. Mogu biti dugi ili kratki, naglašeni ili nenaglašeni, a distribucija je uglavnom slobodna – mogu se naći u inicijalnoj, medijalnoj i finalnoj poziciji unutar riječi.

3.1.2. REALIZACIJA SAMOGLASNIKA

Neki se samoglasnici mogu realizirati nešto zatvorenije, a najčešće je to dugi samoglasnik *a* (*ā*), u naglašenoj i nenaglašenoj poziciji, dok se samoglasnik *e* u nenaglašenom položaju može realizirati djelomično zatvoreno.

Zatvorenija artikulacija samoglasnika ovjerena je u primjerima *rāḍla*, *zāštitu*, *glāva*, *kōni*, kao i *iškōlḡti*. Dugo *a* najčešće ima zatvoreniju artikulaciju, a u zabilježenom materijalu ne pronalazimo primjere kratkoga zatvorenog samoglasnika *a*. Peco za područje Srbijana navodi samo jedan slučaj kratkoga zatvorenog *a*: *mā°kneš* (Peco 2007:

149). Samoglasnik *e* ne zna za otvoreniji izgovor, ovjeren je tek primjer *mêso*, što pripisujemo utjecaju govora Cazinske krajine, gdje je ova pojava učestala.³ Djelomično zatvoreniju artikulaciju bilježimo u primjeru *peđèset*.

3.1.3. SAMOGLASNIČKE REDUKCIJE

Primjeri redukcije nenaglašenih samoglasnika vrlo su česti, što predstavlja tipičnu fonološku osobinu govora sjeverozapadne Bosne, a češće su reducirani samoglasnici u kratkom nenaglašenom slogu nakon naglasaka. Zbog samoga položaja obično je i najčešće reduciran samoglasnik *i*, što pokazuju mnogobrojni primjeri u različitim kategorijama riječi u govoru Jezera: *rádlo*, *je l*, *gònti*, *čètri*, *prebácli me*, *zemùncà*, *prùžla se*, *vrátli*, *gònli*, *rádla*, *kúpila*, *kàšne* ‘kasnije’, *kìsella*, *men*, *ràčunce imat*, *òslobodlo se*, *uvènlo*, *ùginla* itd.

Iz navedenih primjera može se zaključiti da je samoglasnik *i* najpodložniji redukciji u slogu poslije naglasaka, a redukcija je najčešće zabilježena u medijalnom položaju, mada ima i primjera u finalnom položaju (imperativ, zamjeničke i glagolske enklitike). Navedeni primjeri odnose se na potpunu redukciju nenaglašenoga samoglasnika, a ona može biti i djelomična u različitim kategorijama riječi – gl. pridjev radni: *nòs^lla*, *dòn^lla*, imenice: *gòdⁿne*, *udòv^lca*, *mòd^lka*, infinitiv glagola: *mìs^lti*, *dònijè^t*, *kúp^ti*. Djelomična redukcija potvrđena je najčešće iza naglasaka i vezana je za medijalnu poziciju unutar riječi, osim primjera *dònijè^t*, u kojem je redukcija potvrđena u finalnom položaju.

Redukciji je podložan i samoglasnik *u* u zanaglasnom položaju u obliku imenice *žèldac*. Samoglasnik *e* potpuno je reduciran u unutrašnjim slogovima u primjerima *matrijāl* ‘materijal’ i *peđèst māraka*. U govoru Jezera bilježimo tzv. *allegro*-oblike, iako se slični primjeri mogu podvesti pod oblike nastale nakon redukcije samoglasnika *e* i drugih glasova⁴: *Kùš sàdè?* ‘Kud ćeš sad?’, *Kùš vāmo?* ‘Kuda ćeš ovamo’ i sl. Nakon što je samoglasnik *e* izgubljen iz enklitičkoga oblika glagola dolazi do određenih fonetskih promjena.

Samoglasnik *o* čini specifikum reduciranosti u prednaglasnoj poziciji u riječi u različitim kategorijama: *nākō*, *vākō*, *vāmo*, *vlikō* ‘ovoliko’, *vlišnī* ‘ovolišni’ i *u vā dōba*,

³ Na području Cazinske krajine nalazimo otvoreno *e* (e), ako je pod akcentom, u dugim slogovima na mjestu staroga prednjeg nazala i staroga *e*: *mêso*, *lêda*, *pétak*.

⁴ “U hrvatskoj dijalektološkoj literaturi takve se pojave opisuju kao redukcije više glasova, a u ovom su radu obrađeni kao *allegro* oblici u kojima ne dolazi do redukcije, nego su to drugi oblici riječi, koji su skraćeni, što zbog brza izgovora, što zbog česte upotrebe (Kapović, usmeno). Pritom najčešće od višesložnih nastaju jednosložne ili dvosložne riječi.” (Ćurković 2014: 50)

u vĕ žĕne, u nŭ sŏbu, nà nāj svīt. Potpuna redukcija ovjerena je u oblicima zamjeničkih i priložnih riječi, u incijalnom i medijalnom položaju, a češće samo u incijalnom: *nà vme terĕnu, vāmo, nākō, vākō, vākā.* Redovita je na početku riječi u primjeru *nĕg.*

Djelomična redukcija samoglasnika *a* ovjerena je u finalnom položaju, *svíc^a*, a potpuna u inicijalnom, *spìrĭn* ‘aspirin’, *Mèrika* ‘Amerika’ i u medijalnom slogu, *kázti.*

3.1.4. ZAMJENE SAMOGLASNIKA

U govoru Jezera ovjerene su različite samoglasničke zamjene, češće kod nenaglašenih samoglasnika: *a > e: nòces, ògreda, zašeráfiti, hàmen* ‘haman, skoro’; *a > o: čòrapa*; *e > a: desètaro, kod mǎne, cìpale*; *e > o: vrúco, kòjō*; *i > u: munára*; *i > e: mèdecĩnska, beciklo*; *o > u: kùfĕrta, dòktŭr*; *o > a: apatĕka, òdaše* ‘odoše’ i sl.

3.1.5. IZBJEGAVANJE ZIJEVA ILI HIJATA

U govoru Jezera hijat se izbjegava sažimanjem samoglasničke skupine ili umetanjem sekundarnih suglasnika (rjeđe):

ao > ō: òšō, rĕkō, pòslō, nàstō;

eo > ō: prĕjō;

ao > ā: zāva;

ae > ē: jedànēs, dvánēs, trínēs. Ova pojava zabilježena je u gotovo svim oblicima prirodnih brojeva u drugoj desetici.

eo > ō: dòvō, pĕpō, vèsō, dĕbō.

U primjerima *sāvone, ūzevo, pāvō* radi uklanjanja zijeve umetnuto je *v.*

3.1.6. REFLEKSI JATA

Govor Jezera, kao i ostali govori ovoga dijela sjeverozapadne Bosne, pripada zapadnome, novoštokavskom ikavskom dijalektu, čije je glavno vokalno obilježje ikavski refleks jata. Usto, naglašava se brojnost neikavizama u korist ekavske ili (i)jekavske zamjene. “Čak se može pomisliti da ikavska zamjena zapadnoštokavskog diftonškog jata nije u zapadnoj Bosni bila provedena dosljedno kao drugdje na ikavskim tereni-ma” (Lisac 2003: 51). S druge strane, suživot s doseljenicima (i)jekavcima mogao je uvelike utjecati na navedena odstupanja.

U jezerskom je govoru zamjena fonema **ě* samoglasnikom *i* primarna, a ovaj govor

bilježi manja odstupanja od ikavske zamjene u odnosu na ostale govore bihaćkoga područja (Mujanić 2019). Ikavski odraz ovjeren je u mnogim korijenskim morfemima: *zàditi*, *bísan*, *dīd*, *ujídati*, *sníg*, *grīhota*, *líkovi*, *cípati*, *cvíce*, *díliti*, *divōjka*, *líp*, *līto*, *mlíko*, *pròlice*, *síkira*, *lišnāk*, *dītelna*, *mínati*, *namíscati*, *pòpríko*, *ūrītko*, *klíšta*, *naslídla*, *ždrībe*, *tríska*. Ovaj je refleks jata potvrđen i u tvorbenim morfemima glagola na kraju infinitivne osnove i gl. pridjeva radnog: *živiti* (uz *živsti*) *lètiti*, *vīdila* (uz *vīdla* i *vīžala*); u finalnom položaju priloga *gōri*, *dōli*, *pōslī*, *óndi*, *nīgdi*; u oblicima brojeva: *dvī*. Oblici glagola ‘jesti’ imaju likove *jídēm*, *pòjist*, *nàjist*, a i imenica u značenju ‘ono što se jede’ također ima ikavski refleks jata: *jílo*. U prefiksima je često potvrđen ikavski oblik: *pribрати*, *prīmrišla*, *prīpala*; redovito je *príko*, *pòpríko*, kao i *nāprīd*, ali *īspred*. Oblik glagola *sekirati*, kao i oblik imenice *sekirácija*, redovito ima ikavsku formu, *sikirati* – *sikirácija* – *sikiráncija*. Prezent glagola ‘smjeti’ redovito ima oblike *smím* i *smídēm*, *smídēš*, *smī* i *smiē*, *smídēmo*, *smíte* i *smídēte*, *smīju* i *smídū*.

Ovjereni su brojni primjeri u kojima *ě > jê* u dugim slogovima: *zvījēzda*, *djēte*, *svjēt*, *sjēno*, *bjēlo*, *cjēli* i dr.

Potvrđeni su i ekavski oblici – u oblicima imenica: *vréme*, *smēna*, *nēdeļa* (uz *nēdļa*); oblicima pridjeva: *vrédna*; u oblicima brojeva: *dve*, *ōbe*; u oblicima glagola: *slēduje*, *pogrēšti*; u oblicima priloga: *pōsle*, *lēvo*, *dōle* (uz češće *dōli*), *óvde*.

3.2. KONSONANTIZAM

3.2.1. INVENTAR I DISTRIBUCIJA

Konsonantski inventar jezerskoga govora sastoji se od sljedećih fonema: *j*, *l*, *l̥*, *m*, *n*, *ń*, *v*, *r* i *b*, *p*, *d*, *t*, *g*, *k*, *z*, *s*, *ž*, *š*, *ẓ̌*, *č̣*, *č*, *f*, *x*, *c*. Svaki suglasnik se može naći u inicijalnom, medijalnom i finalnom položaju u riječi.

3.2.2. FONEM X

Govori zapadnoga dijalekta većinom su u procesu gubljenja fonema *x* u svojim stavovima ili je taj proces pri kraju. Obično prelazi u *v*, *j* ili *k*. U nekim se govorima ipak čuva u svim pozicijama (usp. Lisac 2003: 53, Jahić 2000: 32–39), dok se kod Bošnjaka redovito čuva oslabljeni izgovor. U govoru Jezera suglasnik *x* je dosta stabilna jedinica kosekantskoga inventara i dosljedno se čuva. U nekim se primjerima navodi oslabljeni izgovor, a ovjeren je u svim pozicijama u riječi: a) u inicijalnom položaju: *xrána*, *xāljinka*, *xājdūk*, *xōšēf* ‘hōšaf, kompot od suhoga voća’, *xāmbār*, *xūpetan*; b) u medijalnom položaju: *Bixāć*, *kāxva*, *kūxa*, u *kūxinji*, *malēxna*, *snāxa*, *mōxunje*, *sāxat*,

ráxāt, pròpuxa, rùxo, naxránti; c) u finalnom položaju: *sàbax, siròmax, pòglùx, svìx*, kao i *grîx, krûx, tèspi*⁵. Najčešće se gubi u finalnom položaju u riječi: *u nî, òdma, nàma* ‘odmah’, *tèspi, màšalā, òvî gòđīna*.

Suglasnička skupina *xv* sačuvana je u oblicima imenice *kàxva*, dok su u izvedenim oblicima potvrđeni primjeri *s f – kafeñáci*.

Umjesto *xv* češće imamo *f*: *fàla, fàta, prèfati, vājīk te fālīm, fāćajū* ‘hvataju’.

Zamjene su suglasnicima *v* i *j* rijetke. Potvrdili smo samo jedan primjer zamjene suglasnikom *v*: *u glùvo dōba*, dok je češća zamjena stražnjonepčanim eksplozivnim suglasnikom *k* u riječima orijentalnoga podrijetla: *màksūz, mākūs, mākuszīle* ‘ar. *māhsūs, māhsūz*’.⁵

3.2.3. FONEM F

U novoštokavskom ikavskom dijalektu fonem *f* nije stabilna jedinica konsonantsko-ga inventara te ga uglavnom nema, osim u bošnjačkim govorima, ili je ograničen na onomatopeje i tuđice (Lisac 2003: 53). U zapadnobosanskim ikavskim govorima čuva se u svim pozicijama (Peco 2007), a i u ijekavskim se, bez obzira na nepostojanje fonema *x*, najčešće čuva ili mijenja drugim glasom (Dešić 1976). Prisutan je i u ostalim bosanskohercegovačkim govorima.⁶

U govoru Jezera, jednako kao i u ostalim bihaćkim govorima, ovjeren je u svim pozicijama u riječi: a) inicijalnoj: *fājīna, fīno, fāmīlija, fārba, filžāni, fēner, frājēr, fīlīm, fōl*; b) medijalnoj: *talēfon, čifut* ‘škrtica’, *kiflīce, sōfa, màšrafe, trēfi*; c) finalnoj: *čāšaf, škāf, šērāf, štōf*.

⁵ V. Škaljić 1966.

⁶ Peco za istočnu Hercegovinu navodi postojanje ovoga glasa u mjestima gdje se čuva i *x* (2007b: 118), a u centralnohercegovačkom ga imaju svi predstavnici, naravno, uz supstitucije *s* i *p* (rjeđe) u katoličkim govorima. Međutim, postojanje ovoga glasa najstabilnije je u muslimanskim govorima: “Ako postoje neke govorne osobine koje odvajaju naše muslimane, ne samo centralne Hercegovine, nego i inače na našem jezičnom području, od pripadnika drugih vjeroispovijesti – to je, svakako, izgovor ovih glasova (*x* i *f*, istaknula S. M.)” (2007b: 306). Zapadnohercegovačka štakavština čuva fonem *f* u govoru Muslimana i Hrvata (sa suspsituentima) (2007c: 166). U govorima tešanjско-maglajskog kraja “fonem *f* je sastavni dio suglasničkog sistema istraživanih govora a njegove fonetske realizacije ne odstupaju od artikulacijskog standarda bosanskog jezika” (Bulić 2013: 135). U ijekavskoštakavskim je prisutan u govoru Muslimana, iako nije nepoznat ni govorima Srba, koji ga mijenjaju sa *v* (Jahić 2002: 107). Za ostale v. Peco 2007: 376.

Za hrvatske govore Lisac (2003: 53) navodi pojavnost ovoga fonema u govorima moliškoga područja, u bačkih Bunjevaca, u Mrkoplju, u Ninu, u Sućurju i u Sumartinu.

3.2.4. AFRIKATE

U gotovo svim zabilježenim primjerima artikulacija je ovih glasova vrlo stabilna, dakle, čuva se razlika između dvaju parova afrikata, odnosno opozicija $\check{c} : \acute{c}$; $\check{ž} : \acute{ž}$: *čàbrlak, četka, òči, šegāčīm se, čòrapa; žèmat, filžāni, žāk, búžāci, dàžža, hàž; u prèkući, cér, cúko, čòrava, òcu, cérèsta* ‘sastojci za kuhanje nekoga jela’; *vījāla, že, òbažem, mèža, dóži, nà lēži*. Ovjereni su malobrojni primjeri u kojima dolazi $\acute{ž}$ umjesto očekivanoga $\check{ž}$: *žèm, pižāma, žīp*. Sve su riječi etimološki iz engleskoga jezika, pa postoji mogućnost da su imale zaseban fonetski put u našim govorima ili su upravo u tom obliku primljene iz govora koji ne razlikuju $\check{ž}$ i $\acute{ž}$.

3.2.5. SUGLASNIČKE SKUPINE *ST', *SK', *ZD', *ZG'

Novoštokavski ikavski govori imaju šćakavski ili štakavski odraz starih jezičnih skupova *st' i *sk' (*stj, *skj) te *zd' i *zg' (*zđj, *zgj). Lisac (2003: 52) ga po toj značajci dijeli na dva poddijalekta – šćakavski i štakavski.⁷

Jezerski govor je šćakavski uz odstupanja. Ovjereni primjeri pokazuju većinu šćakavskih oblika: *išće, šćáp, pūšćati, gòdīšće, spūšćaj ka ti rēknēm, zàišći, klīšća*, dok su primjeri poput *zēmļīšte, kūcīšte, dvòrīšte* potvrđeni samo u tim oblicima.

Potvrđeni su i primjeri skupine $\check{ž}\acute{ž}$: *zvižžī, mòžžani* (češće), uz *mòžžani*.

3.2.6. GUBLJENJE SUGLASNIKA

U govoru Jezera suglasnici se najčešće gube u medijalnoj poziciji u riječi, kao i u intervokalnem položaju:

- Suglasnik *d* gubi se u medijalnoj poziciji u oblicima sljedećih brojeva: *jèan, dvaès, triès, čet rès*.

⁷ “Ugrubo govoreći, šćakavski su govori u Dalmaciji između Cetine i Neretve te u štokavaca na otocima, u Bosni od Livna i Tomislavgrada do gornjeg Vrbasa i srednjeg toka Bosne, oko Dervente, u Bosanskoj krajini, u Slavoniji. Štakavska bi bila zapadna Hercegovina, Dalmacija zapadno od Cetine, Lika i Bačka. Uz to su štakavski Opuzen, Lič u Gorskom kotaru, Molise. Gledano preciznije, pokazuje se da u Otoku kod Sinja i u Sinju dolazi i *št* i *šć*, slično tomu oko uglavnom šćakavske Dervente, također među Bunjevcima senjskog zaleđa. Sveti Juraj kod Senja, Mrkopalj i Sunger u Gorskom kotaru šćakavska su mjesta. Zanimljivo je da je Čitluk u zapadnoj Hercegovini šćakavski, dok su Grude i šćakavske (pretežno) i štakavske. U slivu Une također dolaze i šćakavski (*šćeta*) i štakavski primjeri (*gušter*). I u štakavskoj zapadnoj Hercegovini zna se pojavljivati i pokoji šćakavski primjer. Ovo je i prilika da preciziramo granicu na zapadnohercegovačko-dalmatinskom području. Ona teče od Raške Gore na Neretvi preko Čabulje do Vranića i Gruda, zatim između Drinovaca i Ružića do brda Milina zasida odakle se spušta na podnožje Biokova između Raščana i Kozice. Kako se zna, sámo Makarsko primorje je šćakavsko” (Lisac 2003: 53).

- Suglasnik *k* gubi se u medijalnoj poziciji u pojedinim riječima stranoga podrijetla: *eskürzija*, *esplodíra*, *rũsāk*.

- Suglasnik *ž* gubi se u medijalnom položaju u primjerima *kâžš*, *kâē*, *kâe* ‘prezent, 3. jd.’ i *kâe* ‘poštapalica’, a suglasnik *z* gubi se u inicijalnoj poziciji glagola *nâš*.

- Suglasnik *t* često se gubi u finalnoj poziciji u oblicima brojeva *šês*, *dvaès*, *dvânēs*, *trínēs*, *triès*, *četrès*... zatim u oblicima priloga *òpē*, *jòpē* te u oblicima glagola (kazivanje), *štò jēs* – *jēs*!

- Sonant *j* gubi se u medijalnoj poziciji u intervokalnom položaju u primjeru *òna mēni ni mukàet* – *mukajet* ‘obraćanje pažnje na koga/što’.

3.2.7. POJEDNOSTAVNJIVANJE I ZAMJENJIVANJE SUGLASNIČKIH SKUPINA

U govoru Jezera potvrđene su sljedeće zamjene, kao i pojednostavnjivanja suglasničkih skupina: *pš* > *š*: *šēnca*, *šēn'ca*, *pt* > *t*: *tīć*, *tīca*, *pt* > *p*: *lěpīr*, *pk* > *k*: *òklada*, *st* > *s*: *másan*, *dn* > *n*: *ùpane*, *dāne* ‘prez. 3. 1. jd. *dādne*’; *ts* > *c*: *svjècki*, *pč* > *č*: *čēla*, *kv* > *k*: *brēska*, *svr* > *sr*: *sřbiti*, *srāb*, *str* > *skr*: *naskrádo*, *naskrádati*; *tn* > *t*: *mēti*, *mētiti*.

3.2.8. UMETANJE SUGLASNIKA

U skupini *zr* ovjereno je umetanje suglasnika *d* u primjerima *zdrák* i *zdráčiti*.

Suglasnik *k* je najčešće dio naveska *-ka* koji se dodaje oblicima zamjenica i priloga: *tébika*, *menéka*, *ñemúka*, *namíka*, *tamóka*.

V je umetnuto u primjerima *bírovu*, *tròtovar*, *situvàcija*.

U primjerima *brezòbrazan*, *brezobràzluk*, *brezobràština* i *brèsplatno* umeće se *r*.

3.2.9. OSTALE GLASOVNE PROMJENE

Strujni suglasnici *s* i *z*, kada se nađu ispred palatala *ń* (nastalog jotacijom) i *ļ* (kad s njim počinje iza prefiksa), najčešće se jednače: *pòšļe*, *kāšńe* ‘kasnije’, *ižļubīti*, *rāžļutīti se*. Asimilacija je potvrđena i ispred palatala *ć* i *č* u primjerima *š ćúkom*, *š čīm*.

Distantno jednačenje potvrđeno je u primjeru imenice *pāšoš*, *s* → *š* < *š* → *š*: *ńsam tādē imō pāšoša*.

Rotacizam je potvrđen u svim oblicima prezenta glagola *mōći*: *mòrem*, *mòreš*, *mòre*, *mòremo*, *mòrete*, a samo 3. lice množine redovito ima oblik *mògu*. Samo u negaciji potvrđen je oblik *nè mere*. Prijelaz *ž* > *r* potvrđen je u obliku glagola *kázati*, i to u 3. 1. jd. *kārē*.

Depalatalizirani oblici nisu toliko česti. Oblici deminutiva često bilježe neizmijenjene velare *k*, *g*: *nògica*, *rùkica*.

3.3. AKCENTUACIJA

Govor Jezera ima novoštokavsku akcentuaciju. Ovjerena su četiri⁸ naglasaka: kratkosilazni (*ǎ*), dugosilazni (*â*), kratkouzlazni (*ǎ*) i dugouzlazni (*á*) i nenaglašena duljina (*ā*). Svaki samoglasnik i silabem *ɾ* mogu biti nosioci naglasaka.

Jezerski govor bitnije ne odstupa od novoštokavske akcentuacije. Posebnosti se ogledaju u sljedećim ovjerenim primjerima:

- učestalo prenošenje naglasaka s naglašenih riječi ako ispred njih dođe nenaglašeni prijedlog, veznik ili riječica: *izà kućē, nà koli, nà konji, ũ nidra, ú nom*;

- genitiv množine imenica muškoga roda bilježi nekoliko specifičnih primjera s dugouzlaznim akcentom u medijalnom slogu, *sinóvā, diveróvā*. Više primjera bilježimo s akcentom na osnovnom slogu: *sĭnōvā*. U dativu, lokativu i instrumentalu množine bilježimo oblik *sinōvima*;

- dugouzlazni akcent bilježimo u infinitivu gladola *dóci, póci, náci*, a isti akcent nalazimo i u oblicima krnjega infinitiva;

- ako se stariji dugi naglasak pomicao, na njegovu je mjestu ostala zanaglasna dužina: *ú tī čōrapama, ú vo mòji gōdĭnā, nà vrāti*;

- očuvane su poslijeakcenatske dužine u brojnim primjerima: *glēdāmo, lītōs, pjěškē*, a potvrđene su i nove *rēkō, pòslō*.

4. TEMELJNE MORFOLOŠKE ZNAČAJKE

4.1. IMENICE

Imenice stranoga podrijetla javljaju se s umetnutim sekundarnim *a* radi izbjegavanja neubičajenih suglasničkih skupina na kraju riječi: *kòncerat*.

Potvrđena je vokalizacija *l* analoški prema ostalim padežima: *slùšaōc, pràtiōc, glēdaōc, gòniōc*. U istim primjerima često dolazi i do uklanjanja zijača umetanjem suglasnika *j*: *gònijōc, rònijōc*.

Sinkretizam N i V potvrđen je u sljedećim primjerima: *hālo, glūmac, kākō e, rōžāk*.

⁸ "Četiri znaka su tu zato što se njima osim intonacije bilježi i duljina sloga pa se onda govori i o četiri 'naglasaka'. No tu ipak treba voditi računa, što se često zanemaruje, i o tome da se ti naglasci u različitim nštok. govorima (što se onda prenosi i u standardnu upotrebu) mogu poprilično različito fonetski ostvarivati i da se ne ostvaruju svugdje onako kako bi se to prema njihovim danas najuobičajenijim nazivima (kratkosilazni, kratkouzlazni itd.) očekivalo (čak ni u standardnom izgovoru) – tj. nije svugdje silazan i kratak (katkad je uzlazan, katkad poludug ili čak dug),⁶ je često zapravo uzlazno-silazan, 'i' nisu svugdje uzlazni itd." (Kapović 2015: 22–23).

U osobnim imenima čija osnova završava na suglasnik koji je podložan palatalizaciji N = V: *Šëfik, Sìdik*. Međutim, isti oblici znaju i za nastavak -u: *Šëfiku, Sìdiku*.

U nominativu množine potvrđeni su oblici imenica muškoga roda a-deklinacije bez proširene osnove morfemima -ov/-ev: *nòži, bŕci, stríci, mīši, klúči, plūzi, sìri, kráci*.

U genitivu množine, osim uobičajenih, bilježimo nastavak -i: *zúbī, pŕstī*,⁹ *nòktī, iz Sŕblanī*.

Uz češći nastavak -ima, u instrumentalu i lokativu množine potvrđeni su oblici bez dočetka -ma: I pl. *sa sinòvi*, L pl. *u Sŕblani, u Spáhići, na žìdovi, u svàtovi*.

Ovjereno je samo jedan primjer nastavka -im: *s kònim*.

Imenica *dôba*, osim u srednjem rodu, potvrđena je i u ženskome rodu: *ôta dôb*.

Uz uobičajeni nastavak -ima za instrumental i lokativ množine imenica srednjega roda, ovjereni su primjeri bez obličnoga nastavka -ma: I pl.: *s kòli, hòš pītē s jājī*; L pl.: *pò lēži*.

4.2. PRIDJEVI

Pridjevi koji označavaju apsolutno značenje vrlo su često prisutni u oblicima superlativa: *nâjzàdnī, nâjdonī, nâjpŕvī*.

U N i A jd. pridjeva s. r. često se javlja nastavak -o u osnova s palatalnim završetkom: *vrúco, šúplo* drvo.

Posvojni pridjevi koji su u N i A jd. samo neodređenoga vida (*òčev, dīdōv*) mogu često imati imeničku promjenu: *bràtova* sīna, *bràtovu* sīnu, *dīdova* djèteta, *dīdovu* djètetu, *òčeva* bràta. Potvrđeno je i izražavanje posvojnosti sintagmama 'prijedlog + imenica': *òd brata sīn, od sèstre cí, od zàvē mi cí*.

4.3. ZAMJENICE

Jezerskom govoru, kao i ostalim govorima bihaćkoga područja, svojstveno je davanje različitih partikula na lične zamjenice u kosim padežima (-ka, -kāra, -kane): *mēni, mēn, meníka, meníkara, meníkane*. Ovakvi oblici uvjetuju duljenje sloga. Zamjenica 3. l. jd. ž. r. proširena je partikulom -zi: *nôjzi* u D i L.

U instrumentalu povratne zamjenice bilježimo *pòda se*.

Ovjereni su množinski oblici *nāmi, vāmi* kao posljedica čuvanja starijega stanja.

Pokazne zamjenice *tāj, tâ, tô / tí, tē, tâ* redovito imaju umetnut samoglasnik o u inicijalnoj poziciji: *òtāj, òtā, òtō / òtī, òtē, òtā*.

⁹ Imenicu *pŕsti* smo u G mn. zabilježili u tri oblična nastavka: -a, -i i -iju, *pŕstā, pŕstī, pŕstijū*.

4.4. BROJEVI

Ovjereni su primjeri broja *dvâ* u ž. r. *dvîma* u D i L. Za sve ostale oblike upotrebljava se N *dvî*, *dvî*.

Vrlo su česti oblici *ðbidvê*, *ðbadvâ*.

Kod glavnih je brojeva vrlo često preskakanje naglasaka na prednaglasnicu, npr. *põ* *pêt*, *dõ* *stõ* i sl.

4.5. GLAGOLI

Glagoli druge vrste znaju za sufiks *-ni*: *dîgnit*, *mètnit*, *măkniti*.

Glagoli treće vrste znaju za ikavsko ostvarenje u infinitivu, *gòriti*. Glagol *rěci* u prezentu može imati oblike 1. l. jd. *rěknēm*, ali *rěčēš*, *rěčē*.

Prezent glagola *vîdjeti* ima oblike jd. 1. *vîžām*, 2. *vîžāš*, 3. *vîžā*; mn. 1. *vîžāmo*, 2. *vîžāte*, 3. *vîžājū*.

Prezent glagola tipa *túci*, *vúci*, *pěci*, *sjěci* ima palataliziranu osnovu, npr. jd. 1. *túčēm*, *vúčēm*, *pěčēm*, *sičēm*, mn. 1. *túčēmo*, *vúčēmo*, *pěčēmo*, *sičēmo*... Shodno tome, i u 3. l. mn. potvrđujemo izmijenjene osnove: *túčū*, *vúčū*, *pěčū*, *sičū*.

Prezent glagola *htjěti* ima sažeti oblik 2. l. jd.: *hōš*.

Imperfekt nismo zabilježili, osim u jednome primjeru: *bijáše*.

Enklitički oblik prezenta pomoćnoga glagola *bîti*, koji zajedno s gl. pridjevom radnim tvori perfekt, zna izostati: *májka bila žîva*, *bîla kòńska òbduļa*.

Na oblike imperativa često se dodaje navezak *dēr*, pa imamo: *dēdēr*, *slūšajdēr vāmo*, *hōdēr* ‘hodi’, *dājdēr*.

4.6. PRILOZI

Kod priloga su ovjereni različiti navesci:

- mjesni prilozi kod kojih može doći navezak: *óvdeka* ‘ovdje’, *túde* ‘tu’, *túdika* ‘tu’, *túdikār* ‘tu’, *gõri*, *gõrika*, *gõrikār*, *gõrikān*, *gõrikāna* ‘gore’, *òtalen* ‘odadle’, *òvdalen* ‘ovuda’, *òvdālēna*, *nóndi* ‘ondje’, *nòndika* ‘ondje’, *nòndikāre* ‘ondje’, *nòndalēnā* ‘ondje’ i ‘onuda’ [Hāj *nòndalēnā* ‘ondje’¹⁰ *dòfati sěbi pa ūzberi*].

- vremenski prilozi kod kojih može doći navezak: *nàobdān*, *põslī*, *vājīk*, *kāšné*, *pròlitōs*, *līti*, *nāma*, *ñēkade*, *svùnōć*, *ðlamlāni*, *nāzīmu*, *ñīkadē*, *nóces*, *urítko*, *jòpet*, *jòpetā*, *dānas-dānī*, *òdvajkada* ‘oduvijek’...

¹⁰ Pokazuje rukom.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Govor Jezera ikavski je i šćakavski, s manjim brojem ekavizama koji se ubrajaju u stalne ekavizme tipične za većinski dio govora novoštokavskoga ikavskog dijalekta i nešto većim brojem (i)jekavizama. Na fonološkoj razini potvrđen je nešto veći broj primjera zatvorenije artikulacije samoglasnika *ǣ* (*rǣdla*, *zǣštitu*, *glǣva*) u odnosu na bihaćke govore. Samoglasnik *e* ne zna za otvoreniji izgovor (potvrđen je samo jedan primjer) – što ovaj govor, kao i bihaćke, izdvaja u odnosu na susjedne govore Cazin-ske krajine, gdje je ova pojava vrlo česta. Brojnost neikavizama ovjerena je u manjoj mjeri u odnosu na bihaćke govore. Akcenatski sistem bitnije ne odstupa od novoštokavske akcentuacije. Imenice srednjega roda frekventnije su bez obličnoga nastavka *-ma* u instrumentalu i lokativu množine: I pl.: *s kǫli*, *hǫš pǫtē s jǎjī*; L pl.: *pǫ lēži*. Ovjereni su množinski oblici (*nǎmi*, *vǎmi*) kao posljedica čuvanja starijega stanja. Prilozi imaju brojne i različite naveske.

LITERATURA

- BULIĆ, Refik. 2013. *Ekavsko-jekavski govori tešanjско-maglajskog kraja*. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje.
- ČURKOVIĆ, Dijana. 2014. *Govor Bitelića*. Doktorski rad. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- DEŠIĆ, Milorad. 1976. Zapadnobosanski ijekavski govori. *Srpski dijalektološki zbornik* 21. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- JAHIĆ, Dževad, Senahid HALILOVIĆ i Ismail PALIĆ. 2000. *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- KAPOVIĆ, Mate. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LISAC, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga.
- LISAC, Josip. 2003a. Fonologija novoštokavskoga ikavskog dijalekta. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29: 173–180.
- LOPAŠIĆ, Radoslav. 1890. *Bihać i Bihaćka krajina. Mjestopisne i poviestne crtice*. Zagreb: Matica hrvatska.
- MUJANIĆ, Samra. 2019. *Fonologija i morfologija govora bihaćkog područja*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- PECO, Asim, Dalibor BROZOVIĆ, Dragomir VUJIĆ i Milorar DEŠIĆ. 1979. Govori sjeverozapadne Bosne. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* 2: 7–157.
- PECO, Asim. 2007. *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne I*. Izabrana djela I–VI, knjiga III. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- PECO, Asim. 2007a. *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne II*, Izabrana djela I–VI, knjiga IV. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- PECO, Asim. 2007b. *Govori istočne i centralne Hercegovine*, Izabrana djela I–VI, knjiga I. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- PECO, Asim. 2007c. *Govori zapadne Hercegovine*. Izabrana djela I–VI, knjiga II. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- ŠKALJIĆ, Abdulah. 1966. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

THE BASIC PHONOLOGICAL AND MORPHOLOGICAL FEATURES OF THE SPEECH OF JEZERO IN NORTHWESTERN BOSNIA

SAMRA MUJANIĆ

SUMMARY

The paper describes the speech of Jezero, a place located in northwestern Bosnia. It belongs to the western, Neo-Štokavian Ikavian dialect, and its phonological and morphological features are presented. Those features which (do not) correspond with other dialects of the Bihać region and northwestern Bosnia are highlighted.

KEYWORDS:

Neo-Štokavian Ikavian Speech, phonology, morphology, Speech of Jezero

